

N:o 21.

Ank. till Riksd. kansli den 18 mars 1904, kl. 2 e. m.

Andra Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande n:o 7 i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående skydd för vårt lands natur och naturminnesmärken.

Till utskottet har hänvisats en motion, n:o 194, af herr *K. Starbäck*, hvare motionären föreslår, »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning af hvilka skyddsåtgärder böra vidtagas för vårt lands natur och naturminnesmärken.»

I motionens syfte har herr *De Geer* instämt, hvarjämte herrar professorer *A. G. Nathorst*, *V. Wittrock*, *Hj. Théel*, *G. Holm*, *Y. Sjöstedt*, *G. Lagerheim*, kungl. vetenskapsakademiens sekreterare *Chr. Aurivillius*, lektor *C. Lindman* och docenten *G. Andersson* i en motionen vidfogad bilaga tillkännagifvit, att de till alla delar instämma i motionens syfte samt anse »det vara i hög grad maktpåliggande, att sagda utredning snarast möjligt åvägabringas».

Till stöd för sin hemställan anför motionären följande:

»I ett litet häfte »Forstbotanisches Merkbuch, Nachweis der beachtenswerthen und zu schützenden urwüchsigen Sträucher, Bäume und Bestände im Königreich Preussen» yttrar författaren, den framstående museiföreståndaren och botanisten professor *H. Conwentz* i företalet följande:

»Alltmera förändras naturens utseende i vårt fädernesland, liksom i andra länder, på grund af kulturens framsteg. Den mark, som genom

Bih. till Riksd. Prot. 1904. 8 Saml. 2 Afd. 2 Band. 20 Häft. (N:o 21.) 1

naturkrafternas inverkan under tidernas lopp fått en bestämd gestalt, blir af människohand förvandlad, ofta äfven förstörd. De ursprungliga växt- och djursamhällena förstöras eller beröfvas sina livsvillkor, och artificiella kulturprodukter träda i stället. Skall icke vårt folk gå fullständigt förlustigt den lefvande åskådningen af naturens utvecklings-skeden, så är det på tiden att uppsöka, lära känna och så vidt möjligt skydda de kvarblifna framstående vittnesbörderna från det förgångna och de anmärkningsvärda bildningarna från nutiden.

Staten har alltid bland sina viktigaste uppgifter ansett den att jämte vården af de åt den anförtrodda materiella intressena äfven ägna sina omsorger åt de ideella. Redan sedan länge har den med framgång eftersträfvat att vårda och uppehålla minnesmärkena af flydda tiders konst och kultur; nu bör äfven samtidens vidgade intresse på samma sätt vända sig mot naturens minnesmärken. Inom några områden af den lefvande naturen, såsom fiskets och jaktens, verkar redan delvis ett lagligt skydd; men det är nödvändigt, att detta utsträckes öfver vidare gränser.»

Hvad den varmhjärtade förkämpan för »skydd för natur och naturminnesmärken» här yttrat om Tyskland, kan utan tvekan anses äga sin giltighet äfven för Sverige. Om också till följd af hårdt klimat, karg jordmån och andra ogynnsamma förhållanden hvarken markens odling eller industriens utveckling i samma grad som i en del andra länder gjort sådana framsteg, att de ursprungliga berg- och växtformationerna fullständigt förändrats, så är det å andra sidan visst, att vi i själfva verket endast i de aflägsnaste trakter kunna tala om en natur, som i vidsträcktare mån undgått människans inverkan. Mindre, jämförelsevis oberörda områden torde finnas här och där i landet, och enskilda partier eller enstaka föremål af särskildt naturvetenskapligt värde skola sannolikt visa sig betydligt mindre sällsynta, om uppmärksamheten riktas åt detta håll och allmänhetens intresse väckes.

I utlandet har man på många ställen insett den ofantliga betydelsen, vården om naturen äger, huru bibehållandet af större sträckor i ursprungligt skick, d. v. s. utan att människan störande får inverka, eller ock skyddandet af märkliga klippformationer, erratiska block, egenomliga jordlager, sällsynta djur- och växtarter, ja, enstaka naturföremål kan blifva af omätligt värde vid studiet af naturens utveckling.

I Nordamerikas Förenta Stater ha således vidsträckta områden — det största, Yellowstonepark, med en areal större än Upplands — fullständigt fridlysts; intet får inom dessa rubbas eller därifrån borttagas af stenar, djur eller växter. — I Österrike har, tack vare en en-

skild donation, en urskogsartad park uppe i Böhmerwald bevarats åt sin egen utveckling och framtida forskning. — Den botaniska föreningen i Landshut i Bayern har inköpt ett stycke hed; staden Aussig i Böhmen, som äger en geologiskt intressant basaltklippa, har afbrutit all stembrytning därstädes; i Nürnberg har utgifvits en förordning, enligt hvilken den i stadens vattendrag förekommande sällsynta näckrosen *Nymphæa semiaperta* icke får plockas. Många andra exempel att förtiga.

I Preussen finna vi en mera systematiskt ordnad verksamhet för att iakttaga sådana naturminnesmärken, som böra skyddas, och på initiativ af ministern för »Landwirthschaft, Domänen und Forsten» har en skrifvelse kommit till stånd, innehållande följande hufvudsynpunkter: anmärkningsvärda vilda buskar, träd och skogsbestånd böra af skogstjänstemännen särskildt antecknas och inläggas på kartor; för hvarje provins kommer sedermera att utgifvas »Merkbücher», som i ord och bild lämna en kortfattad öfversikt öfver det insamlade materialet; ett lämpligt skydd bör beredas dessa »Naturdenkmäler»; för enstaka träd jämte dessas omedelbara omgifning kunna af revirförvaltaren omedelbart skyddsåtgärder vidtagas, hvaremot frågan om behandlingssättet af hela bestånd hänskjutes till vederbörande styrelse.

Enligt välvilligt meddelande af professor E. Warming i Köpenhamn är i Danmark »desværre ikke endnu gjort noget ved Lov, undtagen at jagtbare Dyr ikke maa dræbes, uden til visse, i Loven nøje fastsatte Tider». På privat väg är dock åtskilligt uträttadt. »Indenfor Zoologien maa jeg først nævne Viceinspektør ved Zoolog. Museum, H. Vinge, som gör og har gjort særdeles meget for Fredning af Fugle især. Paa sin Ejendom, der dog ikke er stor, har han sørget for et Fristed, og ved Dispositioner, jeg ikke nærmere kan omtale, har han sørget for Udvidelse af sine Bestræbelser i Fremtiden. Der er Andre, som arbejde paa samme Vis.

Indenfor Botanikken maa först nævnes, at nu afdöde Brygger Th. Schiötz har faaet fredet og indhegnet samt overdraget til Botanisk Forening det fremtidige Værn om to af vore sjældneste Planter: *Cypripedium Calceolus*, syd for Aalborg, og *Arctostaphylos alpina*, syd for Ringköbing. Universitetet freder om *Ophrys myodes*, der vokser i en Universitetet tilhörande Skov ved Ringsted, for saa vidt som Ingen maa samle den eller botanisere der uden Adgangskort fra Direktören for Botanisk Have.»

Professor Warming har lyckats åstadkomma följande: »1) Staten har indköbt et Hedeareal, stort c. 3,200 Tdr Land i Vestjylland; det maa icke kultiveres, icke benyttes til Jagt, til Græsning eller paa nogen

anden Vis. 2) Klitvæsenet har udlagt et Lynghedeaereal af c. 80 Tdr Land vest for Varde (Vrögum), der paa lignende Maade fredes. 3) Forstvæsenet har (foreløbig) indvilget i at lade en Hedestrækning paa Kronheden ved Lemvig, c. 800 Tdr Land, ligge urørt hen.»

Vidare: »4) Raabjerg Mile, en enorm vegetationsløs Klit syd for Skagen, har Klitvæsenet købt; den skal henligge urørt. 5) Fosdalen i Nordjylland er ogsaa bleven Statsejendom, saa vidt jeg ved med den Bestemmelse, at den skal bevares for sin ejendommelige Naturs Skyld.»

I Norge har man börjat arbeta för att en skogssträckning i närheten af Kristiania skulle fridlysas; och dessutom är man betänkt på att förhindra utplundringen af en del sällsynta Dovreväxter, därigenom att, då staten äger en del »Fjældstuer» jämte angränsande fjälltrakter och därstädes inga andra människoboningar finnas, så förbjudas arrendatorerna (»Leierne») af dessa att gifva kost och logis åt växtsamlare, som icke kunna framvisa ett tillståndsbevis att samla växter på statens egendom, undertecknad af professorn i botanik i Kristiania.

I Finland höll 1891 professor R. Hult i geografiska föreningen ett föredrag angående inrättandet af en »nationalpark», och beslöt föreningen »att uppmana sin förstärkta bestyrelse att ingå till regeringen med en utförligt motiverad hemställan om en nationalparks inrättande». Till några åtgärder från regeringens sida torde denna hemställan — om den ens sattes i verket — ej hafva ledt.

Hvad vårt eget land beträffar, har — liksom måhända i de öfriga nordiska länderna — denna fråga först erhållit mera aktuellt intresse genom en uppsats af professor A. E. Nordenskiöld (omtryckt i skogs-vårdsföreningens tidskrift 1903), däri han för snart 24 år sedan framställde ett förslag om inrättandet af riksparker i de nordiska länderna. I ett föredrag för åtskilliga år sedan föreslog den från sydpolarområdet nyligen hemkomne forskaren, docent J. G. Andersson, att Gottska Sandön skulle fridlysas, och lotsverket, som äger denna ö, lär på senaste tiden ha vidtagit en del åtgärder för att skydda därvarande naturminnesmärken. Detta enligt uppgift af docent R. Sernander (Verdandis populärvetenskapliga tidningsartiklar, 108, dec. 1903), som härom yttrar: »Toge man de gjorda stegen fullt ut, framförallt genom att för all framtid afstå från den lilla vinst, som utfås genom försäljning af talltimmer ur öns skogar, af hvilka några tusen tunnland ännu torde få anses som verklig urskog, skulle man af Gottska Sandön få en nationalpark af oskattbart värde.» — Vattenfallskommittén har i sitt betänkande i förbigående framhållit, att åtminstone i någon trakt en präktig fors eller ett ståtligt vattenfall med dess närmaste omgifning borde för-

skonas från hvarje industriell anläggning och bevaras i sin ursprungliga skönhet.

Slutligen höll den 22 januari i år professor H. Conwentz i sällskapet för antropologi och geografi ett föredrag om »faror, som hota det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskildt i Sverige, samt förslag till landskapets skydd». Föredragaren framhöll, att skyddet kan främjas på trenne vägar: genom frivillig medverkan, genom samhällenas och genom statens ingripande. Detta senare kan ske dels därigenom, att större och mindre delar af statens domäner fridlysas, men ännu viktigare är, »att alla grenar af statsförvaltningen göras förtrogna med värden af de i naturen förekommande egendomsigheterna och betydelsen af deras vidmakthållande. Tjänstemännen måste anmodas att under sina resor iakttaga och göra anmälan om de fall, där man gjort intrång på naturskönheten. Särskildt borde domänstyrelsen och skogsförvaltningen förstärka sina tjänstemän att upprätta inventarier öfver naturminnesmärken inom deras olika revir samt att på ort och ställe sörja för deras skydd. Dessutom borde dessa minnesmärken införas på skogskartorna. Statens geologer borde anmodas att inom sina arbetsområden särskildt rikta uppmärksamheten på naturmärkvärdigheterna i allmänhet och ingifva förslag till reservering af mindre områden».

Af de synpunkter, som tala för ett verksamt skydd för natur och naturminnesmärken, synas de rent vetenskapliga ligga i så öppen dag, att de ej torde vidare behöfva framhållas. Detsamma gäller ock de estetiska. Om det också är en djärf framtidsbild, är det i alla fall icke alldeles otänkbart, att t. ex. inloppet till Stockholm, såsom redan delvis skett, i stället för omväxlande och hänförande naturscenerier komme att förete anblicken af en annonsutställning i stort på hvad alla världens firmor kunna ha att utbjuda, om ej reklammakeriets vilda framfart stäffas. Men naturens bibehållande i ursprungligt skick kan äfven få en utomordentligt stor praktisk betydelse för vårt skogsväsende. Jag kan ej bättre belysa detta än genom anförandet ur professor R. Hults ofvannämnda föredrag af följande passus om nationalparker: »För det fjärde gifver parken det yppersta och snart nog det enda tillfälle att studera den vilda vegetationen, det vill säga växternas lagbundna grupperingar till samhällen eller formationer, sådana de framgå opåverkade af människan och husdjuren. Växtformationernas sammansättning, deras utveckling och denna utvecklings slutresultat på olika slags ståndorter, allt detta kommer där att framstå enklare och klarare än i andra trakter, där yxan, spaden och plogen, elden, gödseln och mulen öfverallt störande

ingripa. För det femte kommer parken att utvisa, huru den vilda vegetationen i ostördt arbete inverkar på jordmånen, på jordens fuktighetsgrad, jordvattnets cirkulation, bildningen af mylla och uppluckringen af alfven, samt på bergytans söndergrusning. Särskildt de frågor, som beröras under punkterna fyra och fem, hafva ett högt värde för forstvetenskapen. I våra millioner tunnland kronoskog skall man aldrig kunna införa en intensiv skogshushållning efter utlandets mönster. De måste städse väsentligen blifva öfverlämnade åt naturens fria omvårdnad, och forststatens ingripande måste mer eller mindre inskränka sig till vakthållning mot eldfara och tjufnad, till rationell afverkning, samt en mera tillfällig handräckning åt naturen i form af torrläggning, rensning, sådd och åtgärder mot parasitiska farsoter. Det gäller därför här mer än i de stora kulturländerna att förstå arten af naturens fria arbete, så att man icke ingriper i en gagnlös eller rent af skadlig riktning. Erfarenheterna från utlandet gälla ej med nödvändighet för vår jordmån och vårt klimat. Känna vi verkligen exakt skogens mullbildande förmåga hos oss? Känna vi förmultningens hastighet och slutresultat? Känna vi den naturliga cirkulationen i våra skogars sammansättning, så att vi skulle kunna uppgifva, inom huru många år ett trädslag förmår undantränga ett annat på olika ståndorter? Alla dessa frågor måste blifva besvarade på ett otillfredsställande sätt, så länge vi äro hänvisade till att hämta vår erfarenhet från skogar, som afverkas, gallras, betas och härjas af elden. Mig synes, att en fridlyst nationalpark vore en för oss viktigare försöksstation än den bäst försedda modellpark för utländska trädslag.»

Genom förevarande motion har en till innebörden alldeles ny fråga blifvit bragt inför Riksdagen. Visserligen hafva tid efter annan bestämmelser angående jakt, fiske och vården af statens och enskildes skogar o. s. v. af Riksdagen blifvit utfärdade, men detta har dock skett företrädesvis i ekonomiskt syfte. Hvad motionären här afser, kan måhända närmast jämföras med hvad af regering och Riksdag blifvit åtgjort för skyddandet af fornlämningar och historiska minnesmärken, dock med den skillnad, att lagstiftningen därvid af enbart kulturhistoriskt intresse kommit till stånd, då däremot i här omförmälda fråga äfven de naturalhistoriska och estetiska intressena spela in, så till vida nämligen som motionen åsyftar att förebygga, det en mängd djur- och växtarter samt ögat tilltalande ställen, hvilka äro mer eller mindre känneteck-

nande för vårt land, genom markens uppodling eller vandalisering gå sin förstörelse till mötes.

Utskottet, som finner motionärens syfte högst beaktansvärdt, anser också i likhet med denne, att det för vårt land torde vara hög tid att följa exemplet af en del främmande länder, såsom Tyskland och Amerikas Förenta Stater m. fl., hvilka med stor omtanke söka bevara enstaka minnesmärken af ursprunglig natur midt inne i odlade bygder (se bilaga I). I kampen mellan natur och kultur dukar den förra lätt under, såvida ej målsmännen för mera ideella riktningar ingripa; och helt säkert skulle kommande släktens tacksamhet mot oss icke bli mindre, om dessa, då de hämta afkastningen af de fält vi odlat, också blefve satta i tillfälle att här och där se ett konstlöst »Skansen», hvilket vi af pietet för deras och vårt fäderneslands ursprungliga natur velat undandraga yxa och plog.

Utskottet håller vidare före, att då regering och Riksdag genom frikostiga anslag bidraga till utrustandet af vetenskapliga expeditioner, hvilka ha till uppgift att utforska aflägsna länder och öka vårt lands vetenskapliga samlingar med för dessa länder utmärkande naturalster, det också är följdriktigt, att vi omsider söka från undergång rädda något af hvad ännu står att rädda af det för vårt lands ursprungliga natur säregna och tilltalande.

Det lär nämligen icke kunna förnekas, att genom markens fortskridande uppodling, om hvilken ju annars icke kan vara annat än godt att säga, en mängd af för vårt land utmärkande naturegendomligheter hålla på att försvinna. Skogsdungar och löfångar, hvilka för knappast mer än en mansålder sedan voro en prydnad för våra bygder, blifva för hvarje år allt sällsyntare och synas gå sin fullständiga undergång till mötes.

På detta sätt dör den ena efter den andra af för vårt land egendomliga växt- och djurarter ut, och naturen vanställes eller beröfvas sin bästa prydnad.

Till förverkligande af förevarande syfte vill utskottet ej tillråda något, som skulle innebära ett ingripande i den enskildes rätt att med sin egendom förfara, som honom bäst synes, utöfver hvad nu gällande lag därom innehåller; men då staten på de mest skilda ställen i vårt land äger större eller mindre besittningar, kunde, menar utskottet, här och där någon plats, där sällsynta djur eller växter trifvas, något egendomligt skogsbestånd, något vattenfall, någon säregen geologisk bildning och så vidare fridlysas för åverkan. Här kunde naturen förunnas lefva

sitt ursprungliga lif, och hit kunde vetenskapsmannen eller turisten, hvar och en för sina syften, vallfärda.

Beträffande lämpliga ställen för inrättandet af dylika »nationalparker», af hvilka ställen staten redan nu är ägare eller som densamma utan allt för stora kostnader kunde förskaffa sig äganderätt till, hänvisar utskottet till i detta ämne förefintlig litteratur (se bilagorna I och II).

Utan att mera ingående vilja inlåta sig på denna frågas tekniska eller ekonomiska sida, håller utskottet dock före, att ärendet är af den vikt, att en utredning, så fort sig göra låter, må blifva verkställd, och då Kungl. Maj:t i institutioner, sådana som vetenskapsakademien, jordbruksdepartementet och därunder lydande verk, har lämpliga krafter till sitt förfogande, torde en slik utredning icke behöfva draga så synnerligen stora kostnader.

På grund af hvad sålunda förebragts, får utskottet hemställa,

att Andra Kammaren ville för sin del besluta, att Riksdagen må i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning angående de åtgärder, som böra vidtagas för att bereda skydd åt vårt lands natur och naturminnesmärken.

Stockholm den 18 mars 1904.

På utskottets vägnar:

J. G. HAZÉN.

Herr *Fridtjw Berg* har anmält, att han på grund af arbete i annat utskott varit förhindrad deltaga i behandlingen af förevarande motion.

Bilaga I.

Naturminnesmärken och nationalparker

af docent *Rutger Sernander.*

De ursprungliga naturförhållandena och kulturen.

Mänsklighetens utveckling till allt högre och högre odling har försiggått under en hård och oafbruten kamp med den omgivande naturen. I de så kallade kulturländerna är denna kamp nu på det stora hela taget slutförd. Nutidens människor tänka sällan på, att oerhörda arealer af den mark, som nu deras landtbruk och industri behärska, ofta långt in i den historiska tiden upptagits af ändlösa, vilddjursrika urskogar och milsvida försumpningar, hvilka ej blott försvårat eller nästan omöjliggjort samfärdseln de spridda bygderna emellan, utan äfven för den fåtaliga befolkningen utgjorde en ständig källa för fador och faror af allehanda slag.

Att man genom denna skogarnes uthuggning och sumpmarkernas torrläggning ej alltid gjort kulturen enbart tjänster, kan emellertid ej med nog styrka framhållas. De nutida Medelhafsländerna med deras vidsträckta klippöknar och af öfversvämningar hemsökta dalgångar lämna oss särskildt tydliga exempel på hvilka sorgearf förfädernas oförnuftiga skogssköfving kan gifva efterkommande.

Det finnes äfven en annan kulturell synpunkt, ur hvilken detta människans ohäjdade förintande af den ursprungliga naturen bör betraktas. För att rätt förstå den oss omgivande världen måste vi äga kännedom om hur naturen varit beskaffad, innan människan så att säga tog dess utveckling i egna händer. Alla minnesmärken från denna ursprungliga natur, som till äfventyrs finnas kvar, måste noggrant undersökas. Om vi med vår tids naturvetenskapliga metoder och synpunkter förmå afvinna dessa minnesmärken mycket, kunna vi också med säkerhet veta, att framtiden med dess utan tvifvel i jämförelse med våra gigantiska forskningsmöjligheter från dem skall hämta skördar,

hvilkas betydelse våra förhoppningsfulla gissningar endast kunna antyda. Men det gäller ock att verkligen bevara dessa naturminnesmärken åt våra efterkommande. Och häri ligger en uppgift, som redan på många ställen af den civiliserade världen mer och mer beaktas, men tyvärr endast alltför långsamt i förhållande till sakens brådskande egenart. Brådskande är just rätta ordet. Hvem tänkte — för att taga ett enda exempel — ännu i början af 1870-talet, att af de millioner bisonoxar, som då ströfvade omkring på de nordamerikanska prärierna, om blott 30 år skulle återstå några halvilda parker på ett par hundra djur, stadda i ett tydligt utdöende?

Utländska nationalparker.

Redan för ganska länge sedan gjorde man början att söka rädda områden med ursprungliga naturförhållanden undan den rundt omkring påträngande kulturen genom att göra dem till *nationalparker*, det vill säga områden, som ställas under statsligt skydd, och där intet får rubbas, träd och andra växter ej borttagas, djur ej dödas och så vidare, utan allt skall få utveckla sig fritt, skyddadt från hvarje ingripande från människans sida. Det är egentligen två stater, som hedern tillkommer, att hysa några mera betydande sådana nationalparker inom sina gränser.

Den ena är Österrike, där tack vare en donation af furst *Ad. v. Schwarzenberg*, uppe i Böhmerwald en urskogsartad skogspark på bortåt 1,800 hektar för alltid bevarats åt sin egen utveckling och den framtida forskningen.

Nordamerikas Förenta stater tillkommer emellertid den ovanskliga äran att i den ojämförligt största omfattningen ha realiserat nationalparks-idén. Det är särskildt två nationalparker som genom sitt innehåll och sitt omfång blifvit världsberömda. Det är *Yellowstone-parken* och *Yosemite-dalen*, båda i västra Amerika.

Yellowstone-parken, som nu omfattar en areal betydligt större än hela landskapet *Uppland*, är särskildt märkvärdig för sina geologiska fenomen. De storartade bergspartierna, i hvilka floderna nerskurit praktfulla »canons», härstamma från i ett sent skede af jordens utvecklings-historia skedda vulkaniska utbrott. De underjordiska krafterna verka ännu i form af öfver 3,000 varma källor, af hvilka 70 äro springkällor, en del af storartad skönhet, omgifna af pittoreska sinterbildningar, från hvilka ej en sten får borttagas eller rubbas. I skogarna, där icke ett

träd, icke en buske får skadas, lefver ett rikt ursprungligt djurlif, som dock ej fullständigt kan skyddas för tjufskyttar. Bland högvildtet märkes en liten hjord af de förut nämnda bisonoxarna, som dock visar tecken till att genom för långt gången inafvel urarta eller rent af utdö.

Yosemite-dalen i Kalifornien är mindre till sitt omfång. Den utgöres af ett utomordentligt storartadt berglandskap, klädt af väldiga skogar med en mängd intressanta barrträdstyper, som nu äro stadda i utdöende, men hvilka under gångna tider af jordens historia varit vida spridda öfver norra halfklotet. I den med Yosemite-dalen förenade Mariposalunden växa ännu c:a 800 exemplar af världens största träd *Sequoia gigantea*, det så kallade mammutträdet.

Böra vi äfven i Sverige anlägga nationalparker?

Vårt land har som bekant i närvarande stund, i motsats till alla andra länder utom Kanada, den afundsvärda förmånen att besitta barrskogar med så vidsträckt omfattning och god beskaffenhet, att det utan fara för öfverafverkning kan tillåta sig lyxen af virkesexport i verkligt stor skala. Våra barrskogar äro emellertid visst icke outtömliga, och än mindre äga vi, som många torde föreställa sig, några fonder af sådana, i hvilka människan ännu aldrig afverkat. Verklig urskog af någon större omfattning, där yxa aldrig gått fram, finnes endast i några aflägsna lappländska bygder uppåt fjällkedjan till, och äfven dessa skulle ej kunna kallas urskogar, om man ytterligare inskränkte dessas begrepp genom att fordra, att de därjämte aldrig skulle härjats af elden.

Löfskogar af urskogsnatur torde vara mycket sällsynta och obetydliga till sin omfattning. En del löfängar — dessa bekanta härliga lundar med ädla löfträd, rika på de vackraste blomster — i södra och mellersta Sverige äro dock ännu så till vida direkta ätteläggjar af den ursprungliga vildskogen, som aldrig deras trädbestånd annat än svagt gallrats, och deras ört- och gräsmatta aldrig fått förstöras genom betande husdjur. Men intensivare eller rättare mera hänsynslös landthushållning föröder nu i våldsam fart dessa den svenska naturens skönaste idyller.

Skulle det ej vara statsmakterna eller det enskilda mecenatskapet värdigt att söka för eftervärlden bevara några tiotal kvadratkilometer af dessa urskogar och det som i dem lefver och hafver sin varelse? Om ett par årtionden, ja, antagligen mycket förr, är det för sent. Våra efterkommande skola kanske få svårt att förlåta oss, att vi ej

unnat dem skåda åtminstone en smula af den urtidens natur, i hvilken deras likasåväl som vår odling har sina djupaste rötter.

Ett fullkomligt fridlyst område på t. ex. en kvadratmils storlek uppe i någon af statens ofantliga lappländska domäner skulle, om det utvaldes med insikt och omsorg, för all framtid ge oss en bild af öfre Sveriges natur, af dess växt- och djurvärld före kulturens inbrott. Det borde t. ex. innehålla så många urskogspartier som möjligt, sjöar, mossar och kärr af olika typer, del af en större älf med dess vattenfall, fisklif och strandvegetation fullständigt orörda o. s. v. Området skulle vara tillräckligt stort för att de större däggdjuren och fåglarna här skulle få sina kraf på utrymme och trefnad fullt tillgodosedda.

På några punkter af södra och mellersta Sverige borde några af de största och vackraste bland de urgamla löfängar, som vi ännu äga kvar, inhägnas och fridlysas. Bland de på löfängar rika öarna i våra insjöar och utmed våra kuster vore det lätt att uppleta en eller ett par mindre sådana, af hvilka utan afsevärd penningeuppoffring små nationalparker kunde tillskapas. *Gotska Sandön*, denna genom sina flygsandsbildningar och sin växtvärld för de svenska naturforskarnes så dyrbara ö midt uti Östersjön, äges af lotsverket och är således statsegendom. Lotsverket har redan vidtagit en hel del prisvärda åtgärder för att skydda härvarande naturminnesmärken. Toge man de gjorda stegen fullt ut, framför allt genom att för all framtid afstå från den lilla vinst, som utfås genom försäljning af talltimmer ur öns skogar, af hvilka några tusen tunnland ännu torde få anses som verklig urskog, skulle man af *Gotska Sandön* få en nationalpark af oskattbart värde.

Skydd åt våra naturminnesmärken i allmänhet.

Utförandet af nationalparksidén är förnämligast en statsmakternas angelägenhet. Men kommunerna och de enskilda naturvännerna kunna göra mycket för att bevara de landets naturminnesmärken, som ej infattas i ramen för verkliga nationalparker.

I den svenska floran finnas en del »sällsynta växter». Dessa ha ingalunda, som många föreställa sig, blott intresse för växtsamlare, hvilkas samlingsmani genom någon tillfällighet blifvit riktad på örter i stället för på byxknappar eller punschbuteljsetiketter. De äro i stället af den största betydelse för vetenskapsmännen, som i dessa växters nuvarande lifsförhållanden, förekomstsätt etc. få material att lära förstå gångna skeden af den nordiska naturens historia. I många fall äro de

nämligen rester af florer, hvilka nu genom ändradt klimat eller annan orsak försvunnit från den ifrågavarande trakten; och just ur dessa rester kan forskaren återkonstruera åtskilligt om den forntid, från hvilken de stamma, och om orsaken till att dessa florer blifvit undanträngda. Att sålunda låta dessa lefvande minnesmärken förstöras och utrotas är som t. ex. att låta våra runstenar, som också vittna om forna tiders historia, söndersprängas eller vanställas. Att förstöra runstenar och andra arkeologiska minnesmärken är ju af den svenska lagen belagdt med straff. På samma sätt fridlyser man på vissa ställen utomlands, t. ex. i flera schweiziska kantoner, sällsynta växter såsom *Edelweiss* genom särskilda lagar. I vissa fall skulle helt säkert kommunerna hos oss, om de så ville, kunna genom en dylik offentlig fridlysning skydda de sällsynta växter och andra naturminnesmärken, som till äfventyrs finnas på deras områden.

Om genom uppodling, betning, trampning eller något annat en sällsynt växt är i färd med att utrotas, kan detta ofta afstyras, om en naturforskare fäster den bildade jordägarens uppmärksamhet därpå. Men man kan ju ej begära för mycket af de mindre hemmansägarna med deras små ekonomiska förhållanden. Om han har en liten ängsbit, som han vill uppodla, eller ett litet kärr, som skall utdikas, och händelsevis just där en mycket märklig växt skulle fått sin sista tillflykt, kan man få honom att afstå från detta odlingsföretag emot en penningeersättning; och då denna oftast ej behöfver vara synnerligen stor, är det ingalunda svårt att bland några intresserade hopsamla den samma.

Ett slag af naturminnesmärken, som vi svenskar i hög grad värdat och sköflat, är våra *jätteträd*. Bevarandet af sådana har nog sin vetenskapliga betydelse, men framför allt är det ur skönhetsynpunkt ytterligt sorgligt att de stora träden försvinna ur vår natur. Nutidens sätt att förfara mot gamla märkliga träd, hvilkas anblick fröjdat generationer och åter generationer, står i dålig samklang med förfädernas vördnad för de heliga vårdträden. Förvärfvandet af några famnar knotig ved urskuldar ej fällandet af en urgammal jätteek, hvilken i hvarje annat kulturland skulle varit så väl sin ägares som hela bygdens stolthet. — Bittert klagar man öfver att de svenska städerna allt mer och mer banaliseras, att de förlora sin individualitet och sin gamla idylliska natur. Har man en gång fått ögonen öppna för hur mycket blott ett enda stort träd, som fått fritt sträcka sin krona mot höjden och ut öfver gator och tak, ger karaktär åt hvarje perspektiv, i hvilket det ingår, förstår man genast en af de verkande orsakerna härtill.

Städernas historia utplånas nu genom de gamla stadsdelarnas reglering och de historiska byggnadernas restaurering. Man häpnar ju, då som försvar härför icke bjudande praktiska, utan estetiska grunder anföras, men hvad skall sägas om de småstäder, som på grund af »skönhets-synpunkter» nerhuggit sitt märkvärdiga jätteflugträd, sina uråldriga lindalléer, och på en ledig schackbrädesruta i stadsplanen ersatt dem med små löjligen »engelska» parkanläggningar, där träden ej få sträcka sina grenar med deras brokiga och flikade blad ens en meter ut i luften, utan att »hyfsas» och »tuktas»!

Bilaga II.

Statens eventuella ingripande för skydd af den svenska naturen.

Från den framstående botanikern och växtgeografen doktor Rutger Sernander i Uppsala hafva vi i det genom lektor Starbäcks motion äfven i den svenska Riksdagen aktuella ämnet mottagit en uppsats, hvaraf tydligt framgår, att de direkta utgifterna skulle ställa sig betydligt *lägre*, än hvad man i allmänhet föreställer sig, samt att å andra sidan saken är mycket *brådskande*. Uppsatsen är närmast afsedd att gifva exempel på några platser, hvilka utan större kostnad genom statens ingripande kunde och borde bevaras. Sådana äro enligt doktor Sernanders framställning:

Gotska Sandön. Ungefär $\frac{1}{3}$ af denna märkliga ös skogar befinner sig ännu på urskogsstadiet. Lotsverket säljer då och då talltimmer därifrån. På grund af Sandöns afskilda läge och den totala bristen på hamnplatser ställer sig priset mycket lågt, år 1894 enligt uppgift 50 öre per träd. Ett totalt afverkningsförbud för all framtid medför sålunda en högst obetydligt minskad inkomst.

Härigenom och med tillägg af några mer obetydliga anordningar vore steget taget fullt ut för att af Gotska Sandön få en verklig *nationalpark*. Lotsstyrelsen har nämligen redan förut vidtagit flere åtgärder till naturskydd. Inne i skogen får t. ex. ej en tändsticka tändas, rökning är absolut förbjuden etc. Främlingar få endast efter anmälan landstiga. Betning tillåtes endast på ett litet område intill norra fyrområdet o. s. v.

Värdet af denna nationalpark vore för den svenska naturforskningen mycket stor. Den nyssnämnda urskogen är *den enda barr-urskog* vi äga i hela södra och mellersta Sverige. För uppfattningen af vår växtvärlds utvecklingshistoria är det af vikt att få några synnerligen märkliga Sandö-växter bevarade, hvilka lätt genom afverkning eller hänsynslöshet kunde utrotas. — Flygsandsfenomenen äro de mest storartade i hela vårt land.

Karlsöarna på Gotlands västkust. På dessa öar ha vi Östersjöns märkligaste fågelvärld. Vissa intressanta arter, t. ex. tordmulen, häcka här i sådan mängd, att strandklipporna erbjuda anblicken af arktiska fågelberg i smått. Stora Karlsön äges nu af Karlsö jakt- och djurskyddsforeningsaktiebolag, i hvilket tills helt nyligen Konungens jaktklubb varit starkt intresserad. Enligt förmlände lär emellertid jaktklubben nu hafva afhändt sig sina aktier. I enskild ägo skulle den mycket inbringande sjöfågeljakten, som genom de säregna naturomständigheterna lätt kan drifvas till ett fullständigt slaktande, kunna verka alldeles förödande. På Lilla Karlsön äro fågelbestånden också starkt sprängda genom ägarnas snikenhet. Lilla Karlsön var sista gången till salu på 1850-talet för 10,000 kronor.

Lilla Karlsön är tillflyktsorten för några af Skandinaviens intressantaste och sällsyntaste växter. Växtkrämare, som nu ostraffadt få grassera, tillåta sig ostraffadt de mest upprörande plundringar. Enligt uppgift skall t. ex. nu en vacker ormbunke, *Scolopendrium*, som utgör en dyrbar rest från en aflägsen tid, då norra Europas klimat var betydligt mildare och fuktigare än nu, vara i det närmaste utrotad.

Halsjärnsåsen utanför Visby. Strax utanför Visby finnes i kalkhällen en fläck med de vackraste *glacialrepor*, dessa märkliga lämningar från den stora istiden, som hittills äro kända. De iakttagos och beskrefvos redan af *Linné*. Sedan ett par decennier tillbaka ha de emellertid börjat skadas genom vagntrafik från ett närliggande grustag. Trafiken kan ytterst lätt ledas vid sidan af dem, och kostnaden för inhägnandet af en yta på cirka 400 kvadratmeter — allt hvad som behöfde skyddas — är ju en ren obetydlighet. I Schweiz, Tyskland och Amerika har man för skyddet af glacialrepor, som ej på långt när erjudit så stort geologiskt och historiskt intresse, vidtagit långt kostsammare anordningar.

Skabbholmen. Inga svenska växtsamhällen hafva under de sista femtio åren blifvit så illa åtgångna som de härliga löfängarna. Hela bygder hafva genom deras förstöring förlorat sin gamla leende natur. Detta utrotningskrig sammanhänger med flera omständigheter: det ändrade sättet att tillgodogöra sig jorden efter skiftets genomförande, ökandet af de konstgjorda vallarna, behofvet af nya betesmarker och till sist och ej minst ren, korttänkt vandalism.

Behofvet af att genom det allmännas ingripande bevara några löfängar, i hvilka den ursprungliga vegetationen ännu är orörd, är därför trängande. Förslagsvis nämner jag här följande tre: *Skabbholmen*, *Munkängen* och *Hamrarne*. *Skabbholmen* är en liten ö i Vätö skärgård, Roslagen, med mycket vacker löfängsflora. Dess vegetation har ur

biologisk och fysiologisk synpunkt blifvit på ett synnerligen grundligt sätt studerad af fil. doktor *H. Hesselman*, som hit förlagt en biologisk station. Under de sista 6 åren har han på egen bekostnad arrenderat ön för att naturförhållandena här fritt skulle kunna utveckla sig. En mängd viktiga frågor om växtsamhällenas utvecklingshistoria skulle i framtiden få viktiga bidrag till sin lösning, om utvecklingen af de nutida, genom *Hesselman* samvetsgrant upptecknade naturförhållandena finge fortgå utan yttre ingrepp. Priset för en afsöndring af ön till statsegendom skulle säkert ej behöfva öfverskrida *1,500 kronor*.

Munkängen vid Råbäck på Kinnekulle. Af Västgötabergets sedan urminnes tider beryktade löfångar återstår nu ej mycket, och hvarje år medför nya förödelser. En af de vackraste återstoderna är Munkängen. Af denna borde en del inköpas af staten till en mindre nationalpark. Ången begränsas uppåt af utomordentligt vackra ursvarfningar i Ortocer-kalken, hvilka redan af *Linné* tolkades som ett verk af det fordom högre gående hafvet. Den storartade stenindustri, som uppblomstrat på Kinnekulles sluttningar, kommer säkert att i en framtid betydligt inkräkta på dessa naturfenomen. Det reserverade partiet af Munkängen bör äfven innefatta Mörkekleks grotta, där fenomenet i fråga är bäst utbildadt. Med kännedom om det intresse, ägaren af Råbäck, ledamoten af Riksdagens Första Kammare, friherre *Klingspor*, har för turistväsendets utveckling på Kinnekulle, torde det ej anses förmätet antaga, det priset på nationalparksområdet därstädes, som ju skulle blifva en stor attraktion, blefve ganska måttligt.

Hamrarne i Götlunda socken, Närke. En alldeles osedvanligt rik löfängsvegetation, som sedan ett halft sekel tillbaka varit föremål för en ej ringa uppmärksamhet från florister och växtgeografer, finnes på några små »holmar» vid Hjälmarsstranden i Götlunda. De hafva genom omgifvande sumptrakter ett afskildt läge och äro till arealen mycket små, hvadan staten skulle kunna förvärfva dem för en ringa penning.

Nybildade Hjälmarsöar. I närheten af Hamrarne ligga rundt Hvalön några små kobbar, hvilka uppkommit genom Hjälmarens sänkning. Dessa kobbar äro inom den vetenskapliga världen kända äfven utom Sveriges gränser. Sedan 1886 ha de nämligen genom tre vetenskapsakademiens stipendiater: *A. Callmé*, *A. Y. Grevillius* och *S. Birger*, varit föremål för systematiska och omfattande undersökningar beträffande vegetationens invandringshistoria på den nyvunna marken. Det vore af största intresse, att den nu här uppväxta skogen finge fritt utveckla sig. Den torde i närvarande stund ej vara värd 50 kronor, och alla

de små holmarna borde för några hundra kronor kunna af staten få inlösas. Om dessa och Hamrarne kanske ledamoten af Riksdagens Första Kammare, häradshöfding *Behm*, kan lämna upplysningar.

Gropdalen i Närke. I de sista årtiondenas växtgeografiska litteratur har ofta nämnts den märkvärdiga vegetation, som finnes i en bergsklyfta söder om sjön Tisaren i södra Närke. Denna klyfta af ett par kilometers längd och blott cirka 15 meters bredd utgör en af landskapets största naturmärkvärdigheter. Om träden i dess botten skulle nedhuggas, hvilket på grund af platsens afskilda läge hittills aldrig ägt rum, skulle dess skönhet förstöras och flera växter kanske försvinna. Ett afskiljande af området som statsegendom skulle säkert lätt kunna åstadkommas genom underhandling med ägarna: Skogaholms bruks disponent, medlemmen af Riksdagens Andra Kammare, brukspatron I. Svensson på Skyllberg.

Nationalpark i Lappland. Ett mera omfattande företag, hvars genomförande ju kan sägas medföra större ekonomiska konsekvenser för staten, om det ock ej medför några *direkta* afsevärda utgifter, är följande. Jag tillåter mig att ur en min uppsats om »Naturminnesmärken och nationalparker» citera följande:

»Ett fullkomligt fridlyst område på t. ex. en kvadratmils storlek uppe i någon af statens ofantliga lappländska domäner skulle, om det utvaldes med insikt och omsorg, för all framtid ge oss en bild af öfre Sveriges natur, af dess växt- och djurvärld före kulturens inbrott. Det borde t. ex. innehålla så många urskogspartier som möjligt, sjöar, mossar och kärr af olika typer, del af en större älf med dess vattenfall, fisklif och strandvegetation fullständigt orörda o. s. v. Området skulle vara tillräckligt stort, för att de större däggdjuren och fåglarna här skulle få sina kraf på utrymme och trefnad fullt tillgodosedda.»

Om Riksdagen bifaller lektor *Starbäcks* motion, torde regeringen lämpligast tillsätta en kommission på t. ex. 3 personer, hvilka inkomma med sakkunnig utredning i ämnet. Deras resekostnader och kommittéarbeten, tryckningskostnader etc. torde högst uppgå till 1 à 2,000 kronor.

(Ur Dagen n:o 51, 1904).